

Korruption.

”Belöna visselblåsare som avslöjar grova ekobrott”

Den nya svenska lagen till skydd för arbetstagare som slår larm har fått bakläxa av EU-kommissionen och EU-parlamentet. Sverige bör nu bejaka visselblåsares behov av ett fullgott skydd. Men vi bör gå vidare ytterligare då våra myndigheter i dag står mer eller mindre handfallna inför de allra grövsta ekonomiska brotten, skriver juristen **Claes Sandgren**.

DN.
DEBATT
20181218

Den grova brottsligheten i världen breder ut sig i form av korruption, skatteflykt, penningtvätt, insiderhandel och

annat marknadsmissbruk, svindleri, illegal handel med vapen och metaller med mera. Dessa former av ekonomiska brott är notoriskt svåra att utreda, bland annat därför att det ofta saknas tydliga målsägande som kan underlätta lagföringen.

Rätts samhällena står i många fall maktlösa även som en följd av att förbrytarna har upphöjda positioner i samhället och ekonomiska resurser att förhindra lagföringen. Till det kommer att dessa typer av brott ofta har internationella förgreningar men att det internationella rättsliga samarbetet fungerar illa, framför allt senfärdigt.

Så vad kan Sverige göra?

En första uppgift vore att stärka skyddet för personer, som har kännedom om missförhållanden men tvekar att agera.

Vi fick en lag i Sverige till skydd för arbetstagare som slår larm för två år sedan. Den har veterligen inte tillämpats, något som var väntat med tanke på att lagen är minst sagt rumpuggen. Den innehåller visserligen en rätt till skadestånd för den visselblåsare som utsatts för repressalier. Men det saknas en skyldighet för arbetsgivare att inrätta rutiner för visselblåsare så att de vet hur de ska gå till väga. Det saknas också en möjlighet till sekretess för en visselblåsares identitet i offentlig verksamhet liksom en tystnadsplikt till skydd för visselblåsares identitet i privat verksamhet. Och likaså saknar visselblåsaren en rätt att få information om resultatet av sin anmälan.

På alla dessa punkter har nu den svenska lagen fått bakläxa av EU-kommissionen och EU-parlamentet, vars förslag till ett EU-direktiv skiljer sig fördelaktigt även på annat vis från den svenska lagen. Bland annat kan andra personer än arbetstagare få skydd som visselblåsare, till exempel konsulter, leverantörer, praktikanter, aktieägare och arbetsökande. Dessutom täcks fler missförhållanden av EU-förslaget än av den svenska lagen.

Det förestår nu förhandlingar i EU om ett bindande direktiv om skyddet för visselblåsare. Det är angeläget att Sverige inte håller fast vid den svenska lagens snäva räckvidd, utan bejakar visselblåsares behov av ett fullgott skydd. Men vi bör inte stanna där.

Nederländerna kan komma att inkassera upp till 3,5 miljarder kronor med anledning av Telias misstänkta korruption i Uzbekistan, skriver Claes Sandgren.

Foto: Jessica Gow/TT

1 Det bör i vissa fall införas en rätt till ekonomisk belöning av visselblåsare vars larm hindrat förluster för stat och kommun. Amerikanska erfarenheter av sådana system är goda och experimentell, nationalekonomisk forskning från senare tid har övertygande kommit till samma resultat (bland annat Nyrreröd & Spagnolo 2018). Medvetet felaktiga larm förekommer sällan; de är straffbelagda precis som de skulle vara i Sverige (till exempel falsk tillvitelse, förtal).

Belöningen kunde utgöras av en viss procent av det belopp som det allmänna sparar tack vare larmet. Systemet kunde prövas i fråga om omfattande skatteflykt av företag. Fusk i samband med offentliga upphandlingar är en annan möjlighet. Dessutom borde man överväga en kriminalisering av grova, uppsåtliga överträdelser av lagen om upphandling. Upphandlingarnas omfattning (över 18 000 annonseras varje år), värde (683 miljarder kronor 2016) och korruptionsrisker talar för det.

2 En andra reform vore att införa en möjlighet för åklagare att förhandla med misstänkta personer, som skulle få lindrigare straff som tack för att de underlättat utredningen, något som länge förekommit i USA men även införts i Polen, Storbritannien och Tyskland. Det handlar alltså inte om kronvittnen, som pekar ut andra som skyldiga och därför får strafflindring.

Det är inte ovanligt i Sverige att utredningar pågår fem–sex–sju år till en enorm kostnad, med oviss utgång och

Belöningen kunde utgöras av en viss procent av det belopp som det allmänna sparar tack vare larmet. Systemet kunde prövas i fråga om omfattande skatteflykt av företag. Fusk i samband med offentliga upphandlingar är en annan möjlighet.

kanske till och med havererar. Talande exempel är Saab/BAE:s försäljning av Jas 39 Gripen till Sydafrika och Östeuropa, HQ Banks kollaps liksom Telias affärer i Uzbekistan.

Två invändningar brukar resas mot sådana överenskommelser. Den ena är att de ger för stor makt åt åklagarna, den andra att de misstänkta skulle komma för lindrigt undan. Invändningarna tar ut varandra, kan man mena. Systemet skulle kunna tillämpas försöksvis i ett par omfattande och svårutredda fall av misstänkt ekonomisk brottslighet.

3 En tredje sak vore att införa straffansvar för företag, så som många andra länder gjort. Det skulle öppna för förhandlingar med företag om sanktioner mot dem, något som skulle sporra dem att samarbeta med

åklagarna. I gengäld skulle företagen kunna fortsätta sin verksamhet, till exempel delta i upphandlingar, trots lagöverträdelser och vissa personer skulle kunna undgå åtal. Å andra sidan skulle företagen kunna åläggas att betala betydande böter, att införa skärpta kontrollsystem och att avskeda vissa personer med mera.

Åklagarens objektivitetsplikt i förening med ett gott advokatstöd för dem som förhandlar med åklagarna borgar för att ett förhandlingssystem kan vara rättssäkert. En domstols godkännande av överenskommelsen kan också vara en förutsättning för dennas rättsverkan såsom är fallet i Polen, Storbritannien och USA.

4 Som antydde kunde en fjärde sak vara att ålägga företag att betala en rejäl bot om de gjort sig skyldiga till grova lagöverträdelser eller är starkt misstänkta för sådana. Ett färskt exempel på dess tillämpning avser Telia, som accepterat att betala 8,7 miljarder kronor till myndigheter i USA och Nederländerna med anledning av bolagets misstänkta korruption i Uzbekistan år 2007.

Det är mycket bra att företag tvingas att böta för exempelvis grov korruption, men olyckligt att utländska myndigheter pungslår svenska företag. I Sverige kan ett företag åläggas en bot om tio miljoner kronor men det finns ett förslag att maxbeloppet ska höjas till 100 miljoner kronor (SOU 2016:82). Kanske ska den svenska staten följa den nederländska i spåren. Nederländerna kan komma att inkassera upp till 3,5 miljarder kronor med anledning av Telias misstänkta korruption i Uzbekistan. För övrigt har varken Danmark eller Norge en övre gräns för botens storlek.

Skulle inte de här fyra förslagen svära mot våra traditionella rättsprinciper? Jovisst! Men utvecklingen har sprungit ifrån vår passivitet inför den ekonomiska brottslighetens samhälleliga skadeverkningar. Polisen har rönt hård kritik för att den inte kan utreda de allra minsta bedrägerierna. Borde det då inte också uppmärksammas att våra myndigheter står mer eller mindre handfallna inför de allra grövsta ekonomiska brotten?

Claes Sandgren, professor emeritus, Stockholm Centre for Commercial Law, Stockholms universitet

Repliker.
DN.se/debatt

”Nordhaus modell fångar inte allt som är viktigt i klimatfrågan”
Slutreplik från Jesper Roine (9/12).

”Svenskt skogsbruk är koldioxidneutralt och mer därtill”
Björn O Gillberg svarar om biobränsle och klimatet (13/12)

”Sverige behöver en större reform för mer marknadslika hyror”
Andreas Bergström, Fores, svarar Hyresgästföreningen (14/12).